

PÄIHDETYÖ VANKEINHOIDOSSA

VANKEINHOITOLAITOKSEN PÄIHDETYÖ

Suurella osalla vangeista on ongelmia päihteiden käytön suhteen. Arvioinnin mukaan lähes puolella (46%) on huumeongelma ja 39 % alkoholi-ongelma. Myös sekakäyttö on yleistä. Suuri osa rikoksista tehdäänkin päihteiden vaikutuksen alaisena. Siten vankiloiden toteuttamalla päihdetyöllä on vaikuttavuutta, sillä päihteiden käytön väheneminen tai loppuminen vaikuttaa olennaisesti uusiin rikoksiin syyllistymiseen. Vankila on hyvä paikka pysähtymiselle ja oman terveydentilan ja päihdeongelmien hoitamiseksi. Vankeusajan hyödyntäminen kuntoutukseen vähentää osaltaan uusinta-rikollisuutta.

Päihdetyö vankiloissa on kehittynyt ja laajentunut 1990-luvun puolivälistä lähtien. Päihteiden ongelmakäyttö on sosiaali-, terveys- ja kriminaalipoliittinen kysymys, joka rikosseuraamusalalla koetaan niin ammatillisesti kuin asenteellisestikin haastavana tehtävänä. Päämäärät, joilla torjutaan päihderikollisuutta, ehkäistään päihteiden käytöstä aiheutuvia haittoja ja tuetaan vankeja rikoksettomaan ja päihdeettömään elämäntapaan, luotiin ensimmäisessä vankeinhoiton päihdestrategiassa vuonna 1999. Tämän jälkeen vankeinhoitoon perustettiin lähes viisikymmentä virkaa päihdetyön eri ammattiryhmiin. Ryhmämuotoista kuntoutusta lisättiin moninkertaisesti ja nykyisin päihdetyö näyttääkin vakiintuneen osaksi vankeinhoiton toimintaa. Valtio maksaa täysimääräisesti kaiken vangin tarvitseman sosiaali- ja terveydenhuollollisen kuntoutuksen vankilassa.

Nykyisin vankiloiden päihteiden vastainen toiminta perustuu toiseen vahvistettuun, vuonna 2004 julkaistuun päihdestrategiaan, jossa keskeisenä tavoitteena on päihteiden tarjonnan, rikollisuuden ja päihteiden käytöstä aiheutuvien haittojen ehkäisy ja vangin kuntoutusjatkumon turvaaminen vankeudesta vapautuen.

Vankeinhoidossa päihdetyö nähdään koko henkilökunnan asiaksi. Päihteiden tarjontaa ja päihderikollisuutta ehkäistään valvonta- ja kontrollitoiminnalla. Turvallisuutta palvelee se, että henkilökunta tuntee vangit ja ongelmiin voidaan puuttua mahdollisimman pian. Kontrolli on välttämätöntä, koska aika ajoin vankiloissa liikkuu päihteitä, mikä on ymmärrettävää kun valtaosalla vangeista on päihdeongelma ja vankilassa päihteiden käyttö on kokonaan kielletty. Alkoholia helpomman kuljetettavuutensa

vuoksi huumeet ja “katukaupasta” hankitut lääkkeet ovat alkoholia yleisempiä takavarikoinnin kohteita vankiloissa.

Vankeusvangille tehdään sijoittajyksikössä järjestelmällinen dynaamisia kriminogeenisiä tekijöitä koskeva riski- ja tarvearviointi sekä rangaistusajan suunnitelma. Riski- ja tarvearvioinnissa saadaan tietoa niistä rikolliseen käyttäytymiseen liittyvistä tekijöistä, joihin vankeusaikana on tarpeen vaikuttaa. Keskeistä riski- ja tarvearvioinneissa on vankien päihdeongelman sekä hoidon ja kuntoutuksen tarpeen arviointi. Arvion perusteella tehty suunnitelma ohjaa suunnitelmalliseen vankeusprosessin ja kuntoutusjatkumon toteuttamiseen.

Vankeinhoitotyössä toisiaan tukeva kuntoutusjatkumo muodostuu toimenpiteistä, jotka ovat joko valvonnan, päihdehoidon, päihdekuntoutuksen, sosiaalityön tai vapautteen valmistelevan työn tehtäväkenttää. Päihderiippuvaiset vangit hyötyvät myös ohjelmista, jotka eivät varsinaisesti ole päihdekuntoutusta. Esimerkiksi ongelmanratkaisu- ja sosiaaliin taitoihin sekä seurausten pohtimiseen keskittyvä Cognitive Skills -ohjelma valmentaa päihdeettömään elämäntapaan. Samoin erilaiset vapautteen valmentavat ohjelmat, perheleirit, kuntouttava työtoiminta ja projektit (esimerkiksi Keravan vankilan WOP-projekti) sisältävät usein paljon päihdeongelman käsittelyä ja päihdeettömää elämäntapaa tukevia elementtejä, vaikka eivät varsinaista päihdekuntoutusta olekaan. Kuntoutuminen vankilassa on tuloksekkainta silloin, kun se kytketään muihin yhteiskunnassa selviytymistä tukeviin toimiin. Siksi vangin osallistuminen vankitoimintoihin järjestetään siten, että opiskelu, työ ja vapaa-ajan harrastukset muodostavat integroidun päiväjärjestyksen tai palvelujatkumon päihdetyön kanssa.

Päihdekuntoutusohjelmia on käytössä lähes kaikissa suljetuissa vankiloissa. Lisäksi monessa avovankilassa on päihdekuntoutuskursseja tai päihdetyö on integroitu osaksi vapautteen valmentautumista. Vankiloiden päihdeohjelmat perustuvat useimmiten kognitiiviseen käyttäytymisterapiaan. Kuntoutuksessa korostetaan kuntoutuksen jatkuvuutta; eri tavoin toteutetussa kuntoutuksessa pyritään siihen, että vankilassa tai sen ulkopuolella aloitettu kuntoutus jatkuisi myös vapautumisen jälkeen. Erilaista päihdekuntoutusta järjestetään lähes kaikissa vankiloissa. Lisätietoja Vankeinhoitolaitoksen päihdeohjelmista löytyy sivuilta: <http://www.vankeinhoito.fi/>

Tulohaastattelu, päihdearvio ja katkaisuhoido

Terveydenhuollon rooli päihdehoidon toteuttajana on keskeinen osa päihdetyötä. Erityisen merkittävä se on tulotilanteessa, kun vangille tehdään tulohaastattelu, laaditaan päihdearvio ja tarvittaessa aloitetaan katkaisuhoido. Terveydenhuollon yhteydessä annetaan myös tietoja päihneiden vaikutuksista ja niiden käyttöön liittyvistä terveysriskeistä sekä kerrotaan vankilassa ja vapaudessa tarjolla olevista hoito-ohjelmista. Vankilaan tullessa monet vangeista tarvitsevat välitöntä vieroitushoitoa, jota on saatavilla vankilan poliklinikalla tai erillisellä vieroitushoito-osastolla. Vieroitushoito kestää 1 - 3 viikkoa ja sisällöltään se käsittää muun muassa supportiivista tukea, lääkehoitoa ja akupunktiota. Vaikeissa vieroitusoireissa vanki voidaan lähettää myös vankisairaalaan tai ulkopuoliseen sairaalahoitoon.

Vankiloiden päihdeinfot

Monissa vankiloissa järjestetään lyhyitä 1 - 3 tunnin mittaisia infotilaisuuksia erilaisista päihdeteemoista, kuten päihdekuntoutuksesta vankilassa, päihderiippuvuudesta, retkahtamisesta ja päihdesairauksista. Infoissa jaetaan usein materiaalia käsiteltävistä asioista. Esimerkiksi vankilaan tullessa kerrotaan eri kuntoutusvaihtoehdoista vankeusrangaistuksen suorittamisen aikana. Vapautumisvaiheessa tarjotaan taas tietoa esimerkiksi siviiliin päihdehoitomahdollisuuksista. Infoja toteutetaan avoimina ryhminä ja jonkin tietyn ryhmätoiminnan yhteydessä.

Motivaatio- ja info-ohjelmat

Vankiloissa toteutetaan erilaisia lyhytkestoisia päihdeohjelmia, joiden kohderyhmänä on joko lyhytkestoista muutaman kuukauden vankeustuomiota suorittavat päihdeongelmaiset vangit tai vasta päihdeongelmansa hoitoon havahtumassa olevat vangit. Motivaatio-ohjelmat kestävät tavallisesti kahdesta viikosta kolmeen kuukauteen, jaksotettuna 1 - 2 tuntiin kerrallaan. Motivaatio- ja informaatio-ohjelmien tavoitteena on jakaa tietoa päihdeistä ja päihderiippuvuudesta sekä vahvistaa ryhmädynamiikan kautta vangin omaa päätöksentekoa. Työskentelyssä käytetään menetelmänä luentoja, keskusteluja, harjoituksia sekä teemoihin liittyvät yksilötehtäviä. Esimerkkinä lyhyestä päihdeohjelmasta on **Antiriippuvuus®** -ryhmätoimintaohjelma, joka on kehitetty Tyynelän kuntoutus- ja koulutuskeskuksessa ja jota ohjelman toteuttamiseen kouluttautuneet henkilöt vetävät ohjelmakäsikirjan mukaisesti.

Päihdekuntoutusohjelmat

Pitkäkestoisimmat muutamasta kuukaudesta lähes kahteen vuoteen kestävät päihdekuntoutusohjelmat on tavallisesti suunnattu päihteettömässä asuinympäristössä asuvien suljettujen laitosten sopimosastojen tai avolaitosten vangeille. Ohjelman intensiteetistä riippuen päihdekuntoutusta tarjotaan esimerkiksi 2 - 5 kertaa viikossa ryhmämuotoisesti. Varsinaisen päihdekuntoutusohjelman lisäksi viikko- ohjelmaan on liitetty tavallisesti myös yksilökeskusteluja, työ- tai opiskelutoimintaa, liikuntaa, askartelutoimintaa ja ruoanlaittoa.

Päihdekuntoutusohjelmista käytössä on muun muassa **Kalterit taakse®** -kurssi, joka on Järvenpään sosiaalisairaalan kehittämä 120 tuntia kestävä kognitiiviseen lähestymistapaan perustuva kurssi, jota toteutetaan strukturoidun ohjelman mukaisesti. Kurssilla opetellaan muun muassa ongelmaratkaisutaitoja, arkielämän selviytymistaitoja ja riskitilanteen hallintakeinoja. Menetelminä käytetään luentoja, yksilö- ja ryhmätehtäviä, harjoituksia, keskusteluryhmiä, elokuvia/videoita ja toiminnallista yhdessäoloa sekä aiheisiin liittyvää kirjallista materiaalia. Harjoitukset koskevat esimerkiksi päätöksentekoa ja jämäkkyyttä, seuraamusajattelun kehittämistä, ajankäytön suunnittelua. Ohjelmaan voi tutustua nettisivuilla osoitteessa: <http://www.a-klinikka.fi/jss/koulutus/aineisto/kalterit/index.html>

Yhteisöhoidoista intensiivisin on 1-2 vuotta kestävä **Kisko yhteisöhoito®**, jonka I-vaihe suoritetaan suljetussa vankilassa ja II-vaihe avovankilassa. Hoito-ohjelman III- vaihe toteutetaan Klinikoiden jatkohoitoyksikössä tai kotipaikkakunnalla. Kuntoutus-ohjelma perustuu Kalliolan Klinikoiden Kiskon terapeutin yhteisöhoitoon®, josta se on siirretty toteutettavaksi vankilaolosuhteissa. Keskeisinä elementteinä ovat yhteisöllisyys, transaktioanalyttinen terapia sekä vertaisryhmät (AA/NA-ryhmät). Yhteisöhoitoa on myös puoli vuotta kestävä **kristillinen päihdekuntoutus**, joka on käytössä Vaasan vankilassa. Ohjelma on tarkoitettu vangeille, jotka ovat motivoituneita pääsemään irti päihteistä ja suhtautuvat myönteisesti hengellisiin asioihin.

Päihdekuntoutusta tukeva osastointi

Vankiloissa on osastoja, joissa vanki sitoutuu päihteettömyyteen ja antaa sen valvomiseksi virtsanäytteitä. Näitä niin sanottuja päihteettömiä osastoja kutsutaan **sopimusosastoiksi**. Ohjelmia näistä on 23:ssa, joista 8 on yhteisöhoito-ohjelmaa. Päihdetyön kannalta sopimusosastoja on neljänlaisia. Sitoumusosastossa vanki tekee sitoumuksen päihteettömyydestä ja suostuu testeihin niitä satunnaisesti pyydettyessä. Tukiosasto tarjoaa päihteettömän ympäristön lisäksi muun muassa mahdollisuuden säännöllisiin yksilökeskusteluihin tai ohjattuun ryhmämuotoiseen toimintaan. Teemaosastolla on edellisten lisäksi strukturoitu ja tiivis ryhmämuotoinen päihdekuntoutusohjelma, esimerkiksi Kalterit taakse -kurssi®. Yhteisöhoito-osastolla noudatetaan edellisten lisäksi yhteisöperiaatteita, jossa asukkaat muodostavat toisistaan vastuussa olevan yhteisön. Sopimusosastoja on tällä hetkellä noin 15 % suljetuista osastoista. Sen sijaan kaikki avolaitokset ovat ns. päihteettömiä laitoksia, joihin pääsyn ehtona on sitoutuminen päihteettömyyteen ja satunnaistesteihin.

Ohjelmatoimintaa tietyille vankiryhmille ovat muun muassa:

Retkahdushoito-ohjelma on tarkoitettu vankiloiden päihdehoito-ohjelmissa retkahtaneille vangeille, jotka ovat motivoituneet retkahduksen käsittelyyn ja hoidon jatkamiseen.

Vapautuvien vankien päihdejako on päihdetaustan omaavien miesten tai naisten kuntoutus, jotka ovat motivoituneita käsittelemään päihteiden käyttöään ja suunnittelemaan vapautumista.

Selkis-kurssi on tarkoitettu erityisesti sakon muuntorangaistustaan suorittaneille vangeille, joilla on vaikeuksia hallita päihteiden käyttöään ja siitä johtuvia fyysisiä, psyykkisiä, taloudellisia tai sosiaalisia ongelmia, ja joilla on itsellään tarve selvittää elämäntilannettaan.

Rattikurssi on suunnattu rattijuoppouteen syllistyneille vangeille, jotka haluavat pysähtyä miettimään muutoksen mahdollisuuksia. Kurssi on tiivis 2 - 3 päivää kestävä kokonaisuus, jossa käsitellään päihtyneenä liikenteessä ajamiseen liittyviä tekijöitä yhdessä muiden kanssa.

Opioidiriippuvaiset vangit, joiden korvaushoito on aloitettu ennen tuomion täytäntöönpanoa saavat korvaushoitoa liitettynä psykososiaaliseen kuntoutukseen myös osana vankilan terveydenhuoltoa. Vuosittain korvaushoidossa on noin 50 eri vankia.

Vertaistuki ja vapaaehtoistoiminta

Vertaisryhmätoiminta nähdään tärkeänä toimintamuotona päihteettömän ja rikoksettoman elämäntavan vakiinnuttamisessa. Vertaisryhmätoiminnassa henkilölle rakentuu rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä tukeva sosiaalinen verkosto, jossa vertaistoimijat ovat sitoutuneet edistämään toistensa rikoksettomuutta ja päihteettömyyttä ja estämään ajautumista takaisin päihteiden käyttäjäksi ja päihteiden käyttöä suosivaan elämäntapaan. Vertaisryhmätoimintaa järjestävät vankiloissa muun muassa AA, NA sekä KRIS. Myös muiden yhteistyötahojen mm. Kriminaalihuoltolaitoksen, kuntien, päihdepalvelujärjestöjen, Kriminaalihuollon tukisäätiön, seurakuntien, vankilälähetystyön ja Suomen Punaisen Ristin vaikutus yksittäisen vangin kuntoutumiselle irti päihteistä on merkittävä. Toimivat linkit yhteistyötahoihin ovat tärkeitä vankilaan joutuessa, siellä ollessa että sieltä vapautuessa.

Yksilöllistä päihdekuntoutusta

Ohjelmatoiminnan lisäksi hyvin merkityksellistä on yksilökeskeinen päihdekuntoutus. Kaikki vangit eivät halua osallistua tai eivät sovellu ryhmämuotoiseen toimintaan, jolloin heillä on mahdollisuus keskustella ohjaajan kanssa päihteettömyyteen ja päihteiden käyttöön liittyvistä asioista ja ongelmista säännöllisesti. Yksilökeskustelut ovat myös osa monien päihdeohjelmien jatkohoitoa.

Ulkopuoliset sijoitukset

Laki rangaistuksen täytäntöönpanosta on antanut vuodesta 1999 mahdollisuuden sijoitukseen rangaistuslaitoksen ulkopuolelle tuomion aikana. Tällöin luotettavaksi katsottu vanki, jolla on päihdeongelma voidaan sijoittaa määräajaksi vankilan ulkopuoliseen laitokseen tai vastaavaan yksikköön, jossa hän osallistuu päihdekuntoutukseen tai muuhun hänen toimintaedellytyksiään vahvistavaan toimintaan. Sijoitukset on tavallisesti tehty rangaistusajan loppupuolelle. Sijoitettuna on ollut vuosittain noin 40 - 50 vankia.

Päihehoitoon ja kuntoutukseen sekä uusintarikollisuuteen vaikuttaviin ohjelmiin osallistuneet vuosina 1999-2003

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Informoivat ja motivoivat päihdeohjelmat	328	224	1322	1195	1646	1142
Päihdekuntoutusohjelmat	381	325	448	474	873	848
Ulkopuoliseen laitokseen sijoitetut		6	15	43	39	50
Uusintarikollisuuteen vaikuttavat toimintaohjelmat	71	38	187	285	250	288
Opioidiriippuvaisten korvaushoito			19	45	50	50

KIRJALLISUUTTA:

Arpo, Leena (1999) Huumeriippuvuuden hoito vankilassa. Teoksessa Huumeriippuvuuden hoito Suomessa. Konsensuskokous 1.-3.11.1999. Suomalainen Lääkäri-seura Duodecim. Suomen akatemia, 233-242.

“Että olis joku, kelle puhua asioista...”(2004) Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen Bikva-arviointi. Rikosseuraamusviraston monisteita 11/2004.

Granfelt, Riitta (2003) Vankialsta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunottomuudestaan. Suomenympäristö 613. Ympäristöministeriö. Helsinki.

Honka, Outi & Kaijalainen, Marjatta & Karakorpi Riitta (2004) Päihdetilinpäätös 1999-2003 ja suuntaviivat. Rikosseuraamusviraston monisteita 10/2004.

Hypén, Kimmo (2004) Vankilasta vuosina 1993-2004 vapautuneet ja vankilaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004.

Koski-Jännes, Anja (1995) Huppu silmiltä. Katsaus vankien päihteiden käytön vähentämismenetelmiin ja niiden tuloksellisuuteen. Oikeusministeriön vankeinhoitosaston julkaisuja 1/1995.

Mutalahti Timo (1999) Hoito ja rangaistus kohtaavat. Vankien päihdehuoltoprojektin loppuraportti. Stakesin raportteja 242/1999.

Polkujen rakentamista pääteiden välille. Kriminaalihuollon päihdetyön kehittämishankkeen arviointitutkimus Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2004.

Riittinen Liisa (2001) Huumetyö vankiloissa. Teoksessa Piisi, Ritva (toim.) Huumetyö. Tammi.

Salminen, Markku & Toivonen, Klaus (toim.) (2002) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskus. Tietosanoma Oy.

Tourunen, Jouni (2000) Epäilyksen polttopisteessä. Tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa. Stakesin tutkimuksia 2/2000.

Tourunen, Jouni & Perälä Jussi (2004) Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihdeettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2004.

Vankilaan lähtö ja vapautumisen valmistelu (2004) Tietoa päihdekuntoutujan hoitopoluista ja yhteyshenkilöistä. Kriminaalihoitolaitos. Kriminaalihoollon päihdetyön kehittämishanke.

Vankeinhoidon päihdestrategia vuosiksi 2005-2006 (2004) Rikosseuraamusalan strategiat.

Vankien terveydenhuollon kehittäminen (2003) Työryhmän raportti. Rikosseuraamusviraston monisteita 1/2003.

Vuosikertomus 2004 (2005) Vankeinhoitolaitos ja Kriminaalihoitolaitos. Vammalan kirjapaino Oy.

Elokuu 2005

Rikosseuraamusvirasto

Albertinkatu 25

00181 Helsinki